

Field : Sociology, Religion Sociology

Type : Review Article

Received:19.03.2016 - *Accepted*: 14.05.2016

Mahir İz'e Göre Sosyal Bütünleşmede İbadetlerin Rolü

Ali ALBAYRAK

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Antalya, TÜRKİYE

E-Posta: alialbayrak68@gmail.com

Öz

İbadetler, inanan insanla Allah arasında iman bağı ile derinden kurulan ilişkinin dış dünyaya yansıyan görünümüleri ve dini hayatı düşünceden fiile dönüştüren uygulamalar bütünüdür. İnananlar, ibadetleri, ilahi birer emir olarak sırf yaratıcının hoşnutluğunu kazanmak, O'na yaklaşmak, bağlılıklarını göstermek, şükran ve tazim duygularını ifade etmek ve sorumluluktan kurtulmak gibi düşüncelerle yerine getirirler. İslam'daki farz ibadetlerle Allah'ın, bunların da ötesinde birtakım amaçların gerçekleşmesini hedeflediği kabul edilir. Bu hedefler aynı zamanda ibadetlerin ferdi ve toplumsal planda gerçekleştireceği işlevler olarak da değerlendirilir. İbadetlerin temel amaç ya da işlevleri onların şekillerinde, şartlarında ve deruni unsurlarında gizlidir. Bu işlevlerin neler olduğu, ibadetlerin, genel İslami prensipler çerçevesinde ve ibadet mantığı içerisinde anlamlandırılmalarıyla ortaya çıkabilir. Tebliğimizde ibadetlerin toplumsal hayattaki karşılıklarını, manevi izdüşümlerini Mahir İz'in düşüncelerinden hareketle analiz etmeye çalışacağız. Türk kültür tarihinin önemli simalarından olan Mahir İz, ibadetleri ele alıp incelerken, ibadetlerin daha çok toplumsal yönüne dikkat çekmekte ve toplumsal işlevleri üzerinde durmaktadır. O İslamın toplum dini olduğunu sık sık vurgular. Allah'ın insanlara buyurduğu vazifelerin en şahsi olanında bile, toplum hayatını düzenleyen bir özellik olduğunu belirtir. Ona göre Müslüman yalnız başına ve kendi zevkleri için yaşayamaz. İnsanlardan uzak ve gizlice yapılan ibadetlerin hiçbiri, toplum içinde, din kardeşleri ile beraber yapılandan daha makbul değildir. İz'e göre Allah'ı memnun ve hoşnut etmek için öncelikle halkın hoşnut edilmesi gerekmektedir. O, en yakınlarından başlayarak toplumdaki bütün bireylerin ihtiyacını düşünmeyi terk edip, ferdi nafil ibadetlerle Allah rızasının kazanılacağına zannedilmesini beyhude bir davranış olarak nitelendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: sosyal bütünleşme, ibadet fert toplum

The Role of Worship in Social Integration with Regard to Mahir İz

Abstract

Prayers are reflection of appearances to the external world which are deeply constituted between a believer and Allah by faith bond, and also the whole set of practices that convert the religious life from an idea to an action. Believers conduct their prayers as a divine order merely to gain content of the Creator, to approach to Him, to show his/her loyalty, to express feelings of gratitude and homage, and to wash his/her hand of. It is accepted that by binding duties in Islam, Allah aims to realise some other purposes beyond these what are counted. These aims are, at the same time, evaluated as functions which prayers are fulfilled in individual and social level. Fundamental aims or functions of prayers are hidden in their shapes, their obligatory orders and spiritual factors. What these functions are could only be revealed through interpretation within worshipping logic and within the frame of general Islamic principles. In our declaration, we will try to analyse the social reflection of worshipping and its spiritual projections with reference to Mahir İz's ideas. Mahir İz, one of the important figures of Turkish cultural history, attracts more attention to social side of worshipping and puts emphasis on its social function while examining worship. He frequently emphasizes that Islam is a religion of society. He states that even in the most personal duty that Allah orders, there is a feature that regulates social life. According to him, a muslim can't live on their own pleasure. None of the prayers performed isolated or hidden are more acceptable than the prayers performed in society with religious fellows. According to İz, in order to please Allah, it is required that people be pleased first. He puts forward that it would be a vain act to alienate oneself to social needs and to hope for the consent of Allah through supererogatory prayer.

Keywords: social integration, worship, individual, society

Giriş

Din, kul ile Allah arasında bireysel bir ilişki gibi gösterilse de gerçek anlamını ancak kendisine bağlı cemaatte bulabilmekte ve ancak büyük halk kitlelerince anlaşılan biçimiyle varlığını devam ettirebilmektedir. Sosyoloji/Din sosyolojisi de dinin bu biçimiyle ilgilenmektedir (Sezer, 2011: 152). Din bireylerin özel yaşantılarında kişisel davranışlarını belirlemekle yetinmemektedir. Aynı zamanda kişiye toplum içindeki ilişkilerinde de yol göstermektedir (Sezer, 2011: 153).

Dinin yerine getirdiği bir takım sosyal fonksiyonlar vardır. Bunlardan bazıları, bireyi sosyalleştirmek, toplumsal düzeni sağlamak, toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmektir. Dinin kabulünü öngördüğü inanç esasları ve yapılmasını emrettiği ibadetler bütün olarak incelendiğinde, onların bireysel benliği aşırıp sosyal bir boyuta büründüğü görülmektedir (Albayrak, 2015: 22).

Dinin sosyal bütünleştirme fonksiyonu iman konularında olduğu gibi ibadetlerde de kendini hissettirmektedir. İbadetlerin biri Allah'a, diğeri topluma dönük olmak üzere iki yönünden bahsedilebilir. Allah'a dönük tarafı ibadetin temelini oluştururken, topluma yönelik tarafı da onun tamamlayıcısı olarak kabul edilir. Birlikte kılınan namazlar, özellikle ezan, ortak şuur ve heyecanı uyandıran, kardeşlik ve grup ruhunu sürekli taze ve dinamik tutan önemli bir dini-sosyal olgudur. Bu olgular güven ve dayanışma duygusunu güçlendirici etkiye sahiptirler (Sezen, 2000: 100). Gerçekten de ne kadar basit olurlarsa olsunlar, aynı ayınların kutlanışının, ortak kanaatler ve inançlardan daha etkili ve daha önemli oldukları da bir gerçektir (Wach, 1951: 61).

Cemaatle kılınan namaz ve hac ibadeti başta olmak üzere K. Kerim'de geçen bütün emir ve yasaklar, teşvikler ve tavsiyelerin, ibadetlerin hep sosyal bütünleşmeyi sağlamaya yönelik faktörler oldukları ifade edilebilir (Günay, 1998: 317).

Müslümanlar arası dayanışmanın güçlendiği ve dayanışma ruhunun en üst seviyeye çıktığı zamanlardan biri de ramazan ayıdır. Çünkü oruç, toplumsal dayanışmayı güçlendiren önemli bir faktördür (Watt, 1993: 239). Oruç, şefkat, sevgi, acıma ve yardım etme duygularını harekete geçirerek bireyin tutum ve davranışları üzerinde etkili olabilmektedir (Uysal, 1994: 121).

Hac, bütün İslam dünyasından inananların dil, renk, soy ve coğrafi bölge farklılıklarına rağmen, aynı amaç için bir araya gelmelerine ve böylece kolektif bilincin oluşumuna imkan veren evrensel bir olaydır. Bu yönüyle hac, Müslümanlar arası etkileşim ve iletişim için yıllık bir fırsat olarak değerlendirilebilir (Bayyigit, 1998: 18). Dini pratikler ve ibadet sistemi, her şeyden önce kolektif bir ruhun ortaya çıkmasını sağlar. Kişileri bireyliğın yalnızlaştırıcı boyutundan uzaklaştırarak, ortak ibadetlerle topluluğun ve cemaatin kolektif vicdanıyla bütünleştirir (Çelik, 2014: 174).

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada dokümantasyon yöntemi kullanılmış, M. İz'in yazmış olduğu kitapları incelenmiş ve ibadetlerin sosyal bütünleşme açısından yerine getirdikleri roller belirlenmiştir. Ayrıca M. İz hakkında yazılmış kitap, makale ve tezler etüt edilerek yazarın konuyla ilgili düşünceleri tespit edilmiştir.

Mahir İz'e Göre İbadetlerin Sosyal Bütünleştirmedeki Rolü

İbadetleri ele alıp incelerken, onların daha çok toplumsal yönüne dikkat çeken ve toplumsal işlevleri üzerinde duran Mâhir İz, doğumu ve ailesiyle ilgili şu bilgileri vermektedir: “ 28 Ocak 1895 miladî tarihinde İstanbul’da doğdum. Babam Medine Mollası ve Ankara Kadısı olan Külâhîzâde es-Seyyid İsmail Abdülhalim Efendi’dir; Beylerbeyi’nde medfundur. Dedem Sadreyn Müsteşarı es-Seyyid Mehmed Servet Efendi’dir. Medine’den sonra tayin edildiği Mekke Kadılığı sırasında orada vefat etmiştir. Annemin babası Erzurumî Çelebizâde âilesinden Bağdat Mollası İbrahim Rüşdî Efendi’dir. Babamın annesi de yine Bağdat Mollası Kırkdörtzâde Emîn Efendi’nin kızı Zehra Hanım’dır” (İz, 2015: 17-20).

Mahir İz aile dostlarından olan şair Muhyiddin Raif Bey’in kızı Mihrinur Hanım’la evlenmiştir. Bu evliliklerinden bir kızları olmuştur. Uzun ve aktif bir hayat yaşayan Mâhir İz Hoca, 9 Temmuz 1974 tarihinde vefat ederek, Erenköy Sahra-yı Cedid mezarlığına defnedilmiştir (Özdamar, 2014: 16-17).

İz, İslamın toplum dini olduğunu sık sık vurgulamakta ve Allah’ın insanlara buyurduğu vazifelerin en şahsi olanında bile, toplum hayatını düzenleyen bir özellik olduğunu belirtmektedir. Ona göre bir Müslüman’ın yalnız başına ve kendi zevkleri için yaşaması, insanlardan uzak ve gizlice bütün zamanını ibadete ayırması doğru olmadığı gibi, bu tarz bireysel ibadetler toplum içinde, din kardeşleri ile beraber yapılandan daha makbul de değildir.

M. İz’e göre, Müslüman daima “amel-i salih”i yani “güzel, iyi ve yerinde yapılan ibadeti” aramak ve bulup yapmak zorundadır. Dinin özü de bunu gerektirmektedir. Onun anlayışına göre, amel-i salih, yere ve zamana göre değişmekte, din kardeşlerinin ve toplumun ihtiyaçları, zamanın icapları bunu tayin etmektedir. Parası olan için amel-i salih, zenginlere ziyafet vermek değil, yoksulları doyurmaktır. Din kardeşleri ihtiyaç içinde iken tekrar hacca gitmek de amel-i salih olamaz. Dini yaymaya çalışmak, muhtaçlara el uzatmak ise; en büyük nafîle ibadettir.

Namaz

Mahir İz’in üzerinde durduğu, sosyal bütünleşme açısından önem atfettiği konulardan biri de cemaat kavramıdır. O, “Cemaat, İslam dininin teşkilat temelidir. Topluluk, bir arada bulunma, istişare emrini yerine getirmeyi kolaylaştırır. Birlik ve kuvvet ondan doğar” diyerek cemaatin önemini vurgulamaktadır. İz’e göre farklı yerlerde oturan Müslümanların beş vakit namazda bir araya gelerek ibadetlerini birlikte yapmaları ve Hz. Peygamberin bunun üzerinde önemle durması, Müslümanların ilişkilerinin sıkılaşması, birbirlerinden haberdar olmaları ve toplumsal problemlerinin dile getirilip çözüm üretilmesi içindir (İz, 1990: 43).

M. İz, niçin günde beş vakit bir araya geldiği üzerinde düşünülmediğini, sadece 27 kat daha sevap almak için camiye gidildiğini, namaz bitince de hiç kimseyle diyalog kurmadan camiden çıkıp gidildiğini vurgulamakta ve bunun doğru olmadığını dile getirmektedir. O, 27 kat sevap almak için camiye gidenleri nefisini düşünerek daha fazla sevap için çaba gösteren insanlar olarak görmektedir. Ona göre bu sevap Müslümanların bir araya gelmeleri, konuşup kaynaşmaları için verilmektedir. Dolayısıyla burada ferdin fazla sevap kazanması diğer Müslümanlarla anlaşması, kaynaşması esasına bağlıdır, çünkü ona göre din cemiyet dinidir (İz, 1990: 44).

Special Issue on the Proceedings of the 5th ISCS Conference, 2016 - KAZAKHSTAN

Mahir İz camiyi Müslümanların günde beş defa, hastalık ve zaruret halinde günde bir iki defa bir araya geldikleri, civardaki Müslümanların din kardeşleriyle bir arada selamete kavuşmak için toplandıkları mekan olarak tanımlar. Ona göre cami cemaati, toplumsal hayatın inanca dayanan ilk ve tabii topluluğudur. O, din sosyolojisinin de burada başladığını iddia eder (İz, 1990: 98-99).

Oruç

Mahir İz, oruçla ilgili olarak, onun bedeni, manevi ve ahlaki faydalarından bahsettikten sonra, toplumsal önemi üzerinde de durmaktadır. Ona göre oruç, başkalarını düşünmeyi, onlara yardım etmeyi, aç insanların işleyebilecekleri olası suçları anlamayı sağlamaktadır. Böylece bireylerin yardımlaşmanın toplumsal önemini kavradıklarını vurgulamaktadır (İz, 1990: 47).

Hız. Peygamber'den nakledilen, “Mü'minler birbirlerine karşı bir binayı vücuda getiren kerpiçler, tuğlalar, taşlar gibidir. Biri ötekini pekiştirerek binayı ayakta tutarlar” hadisi üzerinde önemle durulmasını tavsiye etmektedir. Ona göre bu hadiste önemli bir toplum dersi vardır, hadis bir arada bulunmanın önemini ortaya koymaktadır. Binayı bir arada tutabilmek için nasıl bir bütünlük lazım ise, taş ve tuğlaların zarar görmesi binanın zayıflamasına sebep oluyorsa, toplum içerisinde de birlik ve beraberliğin bozulması toplumsal düzenin aksamasına sebep olacaktır demektedir (İz, 1990: 52).

M. İz bu durumdan kurtulmanın reçetesini de vermektedir. Ona göre birlik ve beraberliğimizin bozulmaması için Allah'ın emrine sınıksız sarılmak ve onu korumak için el ele tutunmak gerekmektedir. Bu hem toplumsal bütünleşme hem de toplumsal ilerleme için gereklidir. Konuyla ilgili olarak da “Allah'ın ipine (Kur'an-ı Kerim'e) hep birlikte sınıksız sarılın, sakın tefrikaya düşmeyin...” Al-i İmran 103. ayetine dikkat çeker. Ayet-i kerimeyle ilgili olarak “Burada en çok dikkat edilecek şey “cemian” (hep birlikte) lafz-ı celilidir. Ayet-i kerime'de, yalnız “Allah'ın kitabına sarılın” denmiyor. Allah, beşeri felaketten kurtaracak olan kitabına “bir arada, topluca” sarılmamızı emir buyuruyor. Hemen arkasından da “sakın ayrılmayın” diyor” diyerek ayetin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durur (İz, 1990: 53).

Zekat

M. İz'e göre İslam'ın sosyal açıdan temel taşı zekat ibadetidir. Dinin yardımlaşmaya dair emrinin farz olan bölümüdür. Zekat fakir ve acizlerin yaralarını saran en şifalı ilaç, toplumun huzur ve güvene kavuşmasının en önemli şartıdır (İz, 1990: 69).

Ona göre, dinin cemiyete ait temeli, yardımlaşmadan ibarettir. Bu yardım (birr, hayır, infak, ihsan, zekat) manasında olmayan sadaka kelimesi ile emir buyrulmuştur. Ayrıca hayır hususunda yarışmak ve muhtaçların zaruretlerini karşılamak, bir çok ayet-i kerimeyle emir ve tavsiye edilmiştir. Mü'minler bu tavsiyelerden gafil bulunur veya ihmal ederlerse cemiyet perişan olur. İşte bundan dolayıdır ki, malın cüzi bir kısmından zekat farz kılınmıştır (İz, 1990: 83).

Ona göre zekat, imandaki kemalin en önemli temelidir. Zekat toplumun sıhhat, mutluluk ve gelişmesi içindir. Hemen bütün kötülüklerin önüne namaz ve zekatla geçmek mümkündür. Bu durum, Kur'an-ı Kerim'in zekat farzını birçok yerde namazla bir arada zikretmesinden daha iyi anlaşılır (İz, 1990: 91).

Hac

Mahir İz, haccın amacının da Müslümanların tanışıp yardımlaşmaları, dostluk kurarak kuvvet kazanmaları olduğunu iddia etmekte ve “sizi birbirinizi yakından tanımanız için muhtelif soylardan ve ırklardan yarattık” (Hucurat 28) buyrulmasının sebebi budur demektedir.

Ona göre bu tanışma ve dayanışmanın idari, siyasi, iktisadi birçok faydaları vardır. Bunlar sosyal birliğin ve bütünlüğün kurulmasına sebep olmaktadır. Bütün bunların bir arada olmasının Müslümanların “Bünyan-i mersus” yani yıkılmaz bir kale olmasına vesile olacağını vurgulamaktadır (İz, 1990: 59).

İz, nafile hacca gitmektense o para ile topluma faydalı işler yapmanın daha efdal olduğunu vurgular. Ona göre açların doyurulması, yol, köprü ve susuz yerlere su getirmek, açları doyurmak ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek nafile hacca gitmekten daha hayırlıdır (İz, 1990: 62-63).

Ona göre haccın amacı, birbirinden uzak ülkelerde bulunan mü’minlerin durumlarını öğrenmek, milletçe karşılıklı ne gibi yardımlar yapılabileceğini incelemek, milletçe ve devlet olarak kuvvetlenmek için uzman iktisatçıların karşılıklı tartışma ve görüş alış verişlerinin yapılmasıdır. Her yıl başka başka insanlar bu büyük irtibatı teminle sorumludurlar (İz, 1990: 89).

Sonuç

Din psikolojik bir olay olarak ferdi, sosyal bir olay olması sebebiyle de toplumu ilgilendiren özelliğe sahiptir. Yani din, bireysel tecrübenin başkalarıyla paylaşılmasından itibaren objektifleşerek, toplumsal bir içerik kazanmaktadır. Dinin bu sübjektif yönü ile objektif yönü birbirinden ayrılmaz bir bütün teşkil etmektedir. Bu da göstermektedir ki dinin ferdi olduğu kadar, aynı zamanda sosyal olan bir yönü bulunmaktadır.

Dini ritüellerin önemli bir sosyal etkisi de sosyal dayanışma ve bütünleşmenin, birlik ve bütünlük ruhunun canlı kalmasını sağlamalarıdır. Aynı dine inanan bireylerin benzer duygu ve düşüncelerle dini bir eylemde bir araya gelmeleri, biz şuurunun oluşmasında, kendilerini içinde buldukları grubun bir parçası olarak hissetmelerinde önemli bir işlevi yerine getirmektedir.

M. İz, dinin toplumsal yönüne dikkat çekmekte ve dinin inananlardan yapılmasını istediği ibadetlerin toplumsal işlevlerine vurgu yapmaktadır. O, İslam dinindeki emir ve yasakların bütün olarak değerlendirildiğinde aslında bu emir ve yasakların sosyal bir boyutunun da olduğuna işaret etmekte ve özellikle birlikte yapılan ibadetler üzerinde durmaktadır. Müslümanın sadece kendisinden sorumlu olmadığını, başkalarıyla da ilgilenmesinin gerektiği ve sorumluluğunun başkalarını da kapsadığını hatırlatmaktadır. İslamda cemaat halinde yapılan ibadetlerin vurgulanmasının hikmetinin de burada aranması gerektiğinin altını çizmektedir.

Mahir İz’e göre din, inananlarına belli davranış kalıpları sunan önemli bir toplumsal kurumdur. O, toplumun büyük çoğunluğu tarafından yerine getirilen, özellikle de toplu halde yapılan ibadet ve uygulamaların Fransız sosyolog E. Durkheim’in de belirttiği gibi toplumsal birlik ve bütünlüğü sağladığını söylemektedir.

Sonuç olarak ibadetler her ne kadar öncelikli olarak bireyi ilgilendirdiği inkar edilemez bir gerçeklik ise de onun toplumu ilgilendiren bir yönü de açık ortadadır. Dini literatür

Special Issue on the Proceedings of the 5th ISCS Conference, 2016 - KAZAKHSTAN

incelendiğinde imandan sonra üzerinde önemle durulan konunun ibadetler olduğu görülmektedir. İbadetler, Allah'la kul arasındaki ilişkinin davranışa dönüşen yönünü ifade etmektedir. Aynı mekanda ibadetlerini beraberce yerine getiren bireyler aynı davranışı sergileyerek grup şuurunu, birlik ve beraberlik duygusunu en üst seviyede hissederler. Toplu olarak yapılan ibadetler insanlarda birlikte yaşama kültürünü geliştirir, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı öğretir. Bireyin sosyalleşmesini gerçekleştirerek sosyal düzenin sağlanmasına katkıda bulunur. Mahir İz de ibadetlerin bu yönüne dikkat çekmiş ve dinin emir ve yasaklarının bu açıdan değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, A. (2015). “Alevi-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme”, *Sufî Araştırmalar*, C. 6, S. 12, Yaz, ss. 21-36.
- Bayyığıt, M. (1998). *Sosyo-Kültürel Yönleriyle Türkiye’de Hac Olayı*, Ankara.
- Çelik, C. (2014). “Sosyal Bütünleşme ve Din”, *Din Sosyolojisi içinde*, Edit. Mehmet Bayyığıt, Konya.
- Günay, Ü. (1998). *Din Sosyolojisi*, İstanbul.
- İz, M. (1990). *Din ve Cemiyet*, Haz. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul.
- İz, M. (2015). *Yılların İzi*, İstanbul.
- Özdamar, M. (2014). *Mahir İz Hoca*, İstanbul.
- Sezen, Y. (2000). *İslamın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul.
- Sezer, B. (2011). *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İstanbul.
- Uysal, V. (1994). *Psiko-Sosyal Açıdan Oruç*, Ankara.
- Wach, J. (1951). *Sociology Of Religion*, Chigago: The University of Chigago Press.
- Watt, W. M. (1993). (*İslam Nedir*, Çev. Elif Rıza, İstanbul.